

KRIMINALISTICKÁ REKOGNÍCIA

Monika Molnárová

Abstrakt

Podstatou rekognície ako jednej z foriem kriminalistickej identifikácie je znovupoznávanie, ktoré sa môže uskutočniť iba vtedy, pokiaľ vo vedomí človeka existuje pamäťová stopa, ktorá sa vzťahuje k určitej kriminalisticke relevantnej udalosti. Obraz zafixovaný v pamäťovej stope si znovupoznávajúca osoba vybaví v priebehu rekognície vo forme predstavy, ktorú porovnáva s odrazom (momentálnym vnímaním) predvádzaného (ukazovaného) objektu vo svojom vedomí. Príspevok sa zaoberá základným vymedzením, podstatou, významom ako aj subjektmi rekognície, pričom konkrétnejšie sa zapodieva zvláštnosťami jej jednotlivých druhov. Ďalšia časť článku podrobnejšie rozoberá jednotlivé faktory, ktoré ovplyvňujú presnosť pamäte očitého svedka, vrátane rekognície a sú rozdelené na tie, ktoré môžu, a na tie, ktoré nemôžu kontrolovať orgány činné v trestnom konaní.

Kľúčové slová: identifikácia, kriminalistická rekognícia, očitý svedok, poznávaná osoba

FORENSIC RECOGNITION

Abstract

Recognition of human individuals plays a major role in forensic identification. It occurs only if person's mind contains a memory trace which relates to a relevant event. The person creates an image in their mind from their memory trace while they compare it to their current reflection (representation) of the observed object. This article explains definition and meaning of recognition, participants' role, and discusses various categories and their characteristic attributes in recognition. The content then moves to the factors which influence eyewitness's memory accuracy including recognition and distinguishes between the factors law enforcement can and cannot affect.

Keywords: *identification, forensic recognition, eyewitness, suspect*

Úvod

Pri vyšetrovaní niektorých trestných činov zastáva kriminalistická rekognícia významné postavenie. Rovnako ako v zahraničí aj v Čechách a na Slovensku má rekognícia významnú dôkazovú hodnotu a v prípade, že jej prevedenie nie je spochybnené na súde, môže zapríčiniť odsúdenie obžalovaného.

Kriminalistická rekognícia je špecifická metóda kriminalistickej praktickej činnosti spočívajúca v opätovnom znovupoznávaní predtým vnímaného objektu poznávajúcou osobou s cieľom stotožniť (identifikovať) predvádzaný (ukazovaný) objekt. Kriminalisticky a dôkazovo relevantné informácie uchované v pamäťových stopách je možné získať nielen verbálne, t. j. výpoveďou o v minulosti vnímaných udalostiach, javoch, osobách, ale aj rekogníciou – znovupoznávaním. Ako metóda kriminalistickej praktickej činnosti (aj procesný úkon § 104b, odst. 1-8 tr. řád, § 126, odst. 1-3 tr. poriadok) je rekognícia realizovaná iba vtedy, ak sú v pamäti poznávajúcej osoby zachované pamäťové stopy, t. j. myšlienkový obraz predtým a bezprostredne vnímaného objektu s jeho podstatnými aj špecifickými identifikačnými vlastnosťami a znakmi. Pritom predvádzaný či ukazovaný objekt (osoba, vec, zviera) je objektom preverovaným, ktorý môže, avšak nemusí byť objektom hľadaným, zisťovaným. Kriminalistický význam rekognície vyplýva z jej podstaty a cieľa, t. j. stotožnenie predtým vnímaného objektu (spravidla osoby alebo veci, výnimočne aj zvierat) alebo vylúčenie predvádzaných (ukazovaných) objektov, ktoré v minulosti subjektom rekognície neboli vnímané. Objekt rekognície (znovupoznávaná osoba, vec alebo zviera) musí mať také identifikačné znaky, ktoré umožňujú poznávajúcemu subjektu ich vnímanie, zapamätanie vnímaného, vybavenie si predtým vnímaného objektu a porovnávanie tejto predstavy zafixovanej v pamäťovej stope s odrazom objektu vnímaného subjektom rekognície počas nej. Ak je rekognícia realizovaná v prípravnom trestnom konaní, jej úlohou je získanie dôkazov nových a preverovanie dôkazov, ktoré už boli získané. Pre potreby pátrania po osobách aj veciach význam rekognície je možné vidieť aj v určení skupinovej príslušnosti objektu, pretože aj určenie skupinovej príslušnosti vedie k zúženiu okruhu objektov, po ktorých sa pátra, a tým aj zameranie ďalšieho pátrania (Straus et al., 2005).

Subjekty rekognície

Subjektom rekognície je znovupoznávajúca (identifikujúca) osoba, najčastejšie poškodený alebo iný očitý svedok, ale môže ním byť aj obvinený či zadržaný podozrivý, ktorý danú kriminalisticky relevantnú udalosť vnímal (Němec, 2004; Straus et al., 2005).

Subjektom rekognície – znovupoznávajúcou osobou môže byť:

- osoba, ktorá nepozná a nemala by poznať objekt rekognície, tento objekt vnímala len v súvislosti s určitou kriminalisticky relevantnou udalosťou, napr. pri páchaní trestnej činnosti – poškodený, očitý svedok,
- osoba, ktorá pozná, musí a mala by poznať znovupoznávaný objekt, napr. osoby dôverne známe a blízke, ale aj veci, ktoré táto osoba mala vo svojom vlastníctve a pozná ich (napr. odcudzené šperky, obrazy a ďalšie osobné veci a predmety), podozrivý alebo obvinený, ktorý má napr. znovu poznať ním odcudzené predmety (Straus et al., 2005).

Druhy rekognície

Rekogníciu je možné klasifikovať podľa rôznych hľadísk. Za najvhodnejšie klasifikačné kritéria je možné považovať najmä stupeň pôvodnosti predvádzaného objektu, jeho charakter, charakter identifikačných znakov objektu a spôsob jeho predvádzania.

Podľa *stupeňa pôvodnosti* predvádzaného objektu rozlišujeme:

- rekogníciu objektov “in natura”,
- rekogníciu objektov podľa ich modelov (predvádzané sú reprodukcie, najčastejšie fotografie stotožňovaných objektov) (Straus et al., 2005).

Podľa *charakteru* predvádzaných objektov rozlišujeme:

- rekogníciu osôb – živých osôb, mŕtvol a ich častí,
- rekogníciu vecí – hnutelných, nehnuteľných,
- rekogníciu zvierat – živých, mŕtvych (ich častí a zbytkov) (Musil, Konrád, Suchánek, 2004).

Podľa *charakteru identifikačných znakov* rozlišujeme:

- rekogníciu podľa anatomicko-morfologických (statických) identifikačných znakov: napr. výška, postava, tvár, oči, uši, nos, vlasy, nápadné znaky a tetovanie, fúzy a pod. u živých alebo mŕtvych osôb, u zvierat napr. aj farba srsti a ďalšie anatomicko-morfologické znaky
- rekogníciu podľa funkčne dynamických znakov a stereotypov, napr. chôdza, beh, držanie tela, mimika, gestikulácia, reč, hlas a ďalšie individuálne zvláštnosti živej osoby (Straus et al., 2005).

Podľa *spôsobu ukázania* objektu rekognície poznávajúcim osobám rozoznávame:

- rekogníciu ukázaním jedného rekognovaného objektu v skupine spolu s najmenej troma príbratými objektmi naraz a v priamom kontakte s poznávajúcou osobou (klasická simultánna rekognícia živých osôb in natura alebo klasická simultánna rekognícia vecí in natura),
- rekogníciu ukázaním jedného rekognovaného objektu v skupine spolu s najmenej troma príbratými objektmi naraz a v nepriamom kontakte s poznávajúcou osobou (skrytá rekognícia živých osôb ukázaných in natura poznávajúcej osobe, ktorá ich rekognuje s použitím jednosmerného zrkadla bez toho, aby bola s predvádzanými objektmi v bezprostrednom kontakte, či v jednej miestnosti),
- rekogníciu s ukázaním len jedného identifikovaného objektu (napr. pri identifikácii neznámej mŕtvoly, resp. pri identifikácii jednej jedinej veci),
- rekogníciu s ukázaním jedného rekognovaného objektu a niekoľko ďalších príbratých objektov jednotlivo za sebou (sekvenčne), napr. pri rekognícii osoby podľa jej funkčných a dynamických znakov alebo pri rekognícii určitej nehnuteľnosti a pod., (Němec, 2004).

K tomu, aby bol dosiahnutý požadovaný cieľ rekognície, je najvhodnejšie ukazovať objekt rekognície in natura. Pri rekognícii živých osôb in natura podľa anatomicko-morfologických znakov sa odporúča priviesť na miesto rekognície najskôr predvádzané objekty (Musil, Konrád, Suchánek, 2004). Stotožňovanej osobe sa vždy poskytne možnosť, aby si sama zvolila miesto medzi príbratými osobami a štítok s poradovým číslom (Protivinský, 2005). Potom je privedená poznávajúca osoba a je vyzvaná, aby uviedla,

či medzi ukazovanými objektmi spoznáva hľadanú osobu a, ak áno, tak aby ju označila. V rade prípadov však rekognícia in natura nemusí byť reálne možná – objekt rekognície bol zničený, poškodený, stratil pôvodné identifikačné znaky, ktoré vnímal poznávajúci subjekt, objekt nebol doteraz vypátraný, alebo je realizácia rekognície in natura z rozličných objektívnych dôvodov neúčelná eventuálne neuskutočniteľná. V takýchto prípadoch sa rekognícia uskutočňuje podľa modelu, napr. fotografie, videozáznamu, záznamu hlasu, reči a pod. Fotografia rekognovanej osoby sa ukazuje stotožňujúcej osobe medzi niekoľkými fotografiami iných osôb, ktoré sa vo všeobecných znakoch od osoby rekognovanej výrazne neodlišujú. Fotografie musia byť toho istého formátu a druhu ako fotografia rekognovanej osoby, aby táto fotografia v skupine fotografií nebola nápadná a stotožňujúca osoba tým nebola sugestívne ovplyvnená (Straus et al., 2005). Pri rekognícii podľa fotografií sa odporúča, aby fotografia bola zhotovená s využitím farebných fotografických materiálov (Musil, Konrád, Suchánek, 2004).

Najčastejším objektom *rekognície živej osoby* je podozrivá alebo obvinená osoba, menej často, skôr výnimočne, aj poškodený alebo svedok. Objektom rekognície sa môžu stať aj iné osoby ako napr. osoby trpiace stratou pamäti (amnéziou), unesené a zavraždené deti, popr. aj osoby, ktoré sa vydávajú za niekoho iného (Němec, 2004). Rekognícia (v prípade, ak došlo k spáchaniu nejakého trestného činu) je postup, pri ktorom je poznávaná osoba alebo jej fotografia umiestnená medzi figurantov, a ukázaná poznávajúcemu subjektu, aby identifikoval poznávanú osobu ako páchatel'a, ak sa v rade fotografií alebo osôb in natura nachádza. Poznávaný objekt môže, ale nemusí byť páchatel'om. Figuranti nie sú podozrivými v danom trestnom čine a vie sa o nich, že sú nevinnými členmi rekognície, a preto by sa identifikácia nemala skončiť obvinením niektorého z nich (Wells, Olson, 2003).

Rekognícia mŕtvol (alebo ich častí) býva realizovaná vtedy, keď je treba zistiť totožnosť mŕtvej osoby bez ohľadu na to, či k smrti došlo v súvislosti so spáchaným trestným činom alebo nie (vražda, samovražda, nešťastná náhoda, ublíženie na zdraví s následkom smrti, náhle úmrtie a pod.). Z toho vyplýva aj odlišnosť tejto rekognície oproti iným a to tá, že je ukázaný a stotožňovaný iba jediný objekt (Straus et al., 2005). U rekognícii mŕtvol je nutné počítať s tým, že poznávajúca osoba nemôže mŕtvolu v ľahu vnímať tak, ako predtým živú osobu v stoji, alebo pri pohybe, a že zovňajšok mŕtvoly je oproti živej osobe značne zmenený. Navyiac, ak pozná osobu dôverne, podlieha poznávajúca osoba rôznym emocionálnym dojmom a vplyvom. Stotožňujúce osoby sú vybrané z tých osôb, u ktorých sa predpokladá dobrá znalosť vonkajších anatomických znakov a zvláštností skrytých pod oblečením, znalosti o stave chrupu, prekonaných chorôb, najmä operácií, umiestnenie jaziev, zvláštnych znamení, tetovaní a pod. (Němec, 2004).

Najčastejším druhom *rekognície vecí* sú veci hnutel'né, ktoré sú záujmom páchatel'a (elektronika, šperky, obrázky a ďalšie cennosti), predmety, ktorými je trestný čin spáchaný, ale aj veci odložené, stratené alebo zabudnuté páchatel'om a v priebehu obhliadky miesta činu nájdené a zaistené. Objektom rekognície však môžu byť aj objekty, ktoré sa z oprávneného vlastníctva (majitel'a, užívateľ'a) aj mimo súvislosť s trestným konaním inej osoby, dostali k ďalšiemu subjektu. Ide o veci napr. zabudnuté, stratené, nájdené, ale aj veci odcudzené a zakúpené v rôznych bazároch, na burzách a pod. Cieľom rekognície vecí nehnutel'ných býva zvyčajne identifikácia miest v teréne, bytov, domov, rekreačných chat a chalúp, pracovísk, úradných miestností, garáží, a pod., ktoré mohli byť napr. miestami, kde sa pripravovali nástroje pre spáchanie trestného činu, úkryty odcudzených predmetov, miesta, kde sa schádzali páchatelia atď. (Straus et al., 2005). Zvláštnosťou takejto rekognície je to, že policajný orgán (popr. sudca) musí vybrať niekoľko podobných kancelárií, popr. bytov, ktoré sa musia vhodne upraviť, a v priebehu rekognície sa potom

postupne ukazujú stotožňujúcej osobe, vrátane rekognovanej miestnosti či bytu. V týchto prípadoch musí byť vždy stotožňujúca osoba privedená do objektu (do miestnosti, budovy, bytu a pod.) tak, aby sa nemohla orientovať podľa ulice, budovy či popisného čísla domu a pod. Tu je potrebné rozlišovať túto formu rekognície od previerky na mieste (Němec, 2004).

Menej častá je *rekognícia zvierat* – ako živých, tak neživých alebo ich častí (zbytkov). Môže prichádzať do úvahy ako v súvislosti s trestným konaním, tak aj mimo neho (zatúlané zvieratá, odcudzené zvieratá, krádeže dobytku, rozmáhajúce sa psie bojové plemená a ich útoky na bezbranných ľudí) (Straus et al., 2005).

Skrytou rekogníciou chápeme takú rekogníciu, o ktorej konaní vedia všetci účastníci, ktorí sú aj náležite poučení, ale stotožňujúca osoba nie je v tej miestnosti ako osoba rekognovaná a figuranti, ale pozoruje túto skupinu prostredníctvom jednosmerného zrkadla. Dôvodom k uskutočneniu skrytej rekognície je najmä obava stotožňujúcej osoby z opätovného stretnutia sa s páchatelom (napr. žena má strach z páchatel'a znásilnenia), či stotožňujúcou osobou je svedok, ktorý má nárok na ochranu, t. j. na utajenie totožnosti (svojej podoby, mena a pod.) (Němec, 2004) v zmysle § 55 odst. 2, § 101a tr. rádu a § 136, § 137 tr. poriadku.

§ 104 odst. 1 tr. rádu a § 126 odst. 3 tr. poriadku hovorí o tom, že k rekognícii sa musí pribrať vždy aspoň jedna osoba, ktorá nie je na veci zúčastnená, osoba na veci nezúčastnená. Kriminálna literatúra už predtým odporúčala, aby vzhľadom k neopakovateľnosti väčšiny rekogničných úkonov k nim boli pribraté osoby na veci nezúčastnené, ktoré v prípade potreby môžu kedykoľvek potvrdiť, ako úkon prebehol (Straus et al., 2005).

Neodkladnosť a neopakovateľnosť rekognície

Rekognícia je spravidla úkonom neodkladným a neopakovateľným (§ 160 odst. 4 tr. rádu a § 10 odst. 16, 17 tr. poriadku). Realizuje sa skoro výhradne v prípravnom trestnom konaní. Pred súdom iba v tom prípade, ak sa rekognícia neuskutočnila v prípravnom konaní a ak je ešte vôbec účelná (nie je možné zabrániť pri dlhoročných súdnych sporoch, aby sa poznávajúca osoba nestretla s objektom rekognície).

Neodkladným úkonom je napr. vtedy, keď je potrebné stotožniť zadržanú podozrivú osobu alebo vec, ktorú má táto osoba pri sebe, krátko po spáchaní trestného činu samotným poškodeným alebo iným očitým svedkom, t. j. ešte pred zahájením trestného stíhania. Tento úkon totiž z hľadiska účelu trestného konania neznesie odklad, musí byť okamžite zrealizovaný, aby podozrivá osoba mohla byť ihneď prepustená na slobodu, ak je výsledok úkonu negatívny, alebo obvinená z trestného činu, respektíve aj vzatá do väzby (ak sú dôvody pre väzbu podľa § 67 tr. rádu a § 71 tr. poriadku), ak je výsledok rekognície pozitívny a "podporený" aj ďalšími relevantnými informáciami a dôkazmi, napr. z obhliadky miesta činu, výsluchu ďalších osôb a pod. (Straus et al., 2005).

Rekognícia je aj úkonom neopakovateľným. Je však možné ju opakovať v prípadoch, ak poznávajúca osoba pri prvej rekognícii nechcela z najrôznejších pohnútok stotožniť objekt, aj keď jej tento objekt bol známy. Opakovateľné sú aj rekognície mŕtvych osôb nezistenej totožnosti. Môže sa totiž stať, že pri prvej rekognícii nebola prevedená náležitá toaleta tela, najmä tváre mŕtveho a stotožňujúca osoba buď osobu nespoznala, alebo sa nemohla jednoznačne vyjadriť. Po úprave zovňajšku mŕtveho je možné rekogníciu zopakovať (Fryšták, 2004; Straus et al., 2005).

Faktory ovplyvňujúce presnosť očitého svedka

Faktory, ktoré ovplyvňujú presnosť pamäte očitého svedka, rozdeľujeme na tie, ktoré môžu kontrolovať orgány činné v trestnom konaní, a tie, ktoré nie. Medzi faktory, ktoré nemôžu kontrolovať orgány činné v trestnom konaní, patria: stres, ktorý prežíva svedok počas trestného činu, prítomnosť zbrane, pohlavie, vek, zamestnanie a inteligencia svedka, či bol svedok pod vplyvom alkoholu alebo iných drog počas trestného činu, nezvyčajnosť udalosti alebo črt páchatel'a, rasa páchatel'a a svedka, zamaskovanie páchatel'a, osvetlenie miesta činu, vzdialenosť medzi svedkom a páchatel'om počas trestného činu, množstvo času, počas ktorého svedok pozoruje tvár páchatel'a a čas medzi trestným činom a identifikáciou. Medzi faktory, ktoré môžu kontrolovať orgány činné v trestnom konaní, patria: inštrukcie, ktoré sú dané svedkovi ešte pred videním rekognície, „double-blind“ metóda, výber figurantov, celkový počet členov rekognície, simultánna verzus sekvenčná prezentácia rekognície a reakčný čas (Wells, Olson, 2003). Viacerými týmito faktormi, ktoré majú veľký vplyv na presnosť pamäte svedka vrátane rekognície, sa zaoberám v ďalšej časti článku.

Stres

Napriek tomu, aké dôležité je vedieť, aký dopad má stres na pamäť očitého svedka, výskumníci nemôžu simulovať násilné trestné činy a ohroziť tak fyzické alebo psychické zdravie experimentálnych subjektov, a preto sa uchýlili k množstvu manipulácií ako navodiť stres vrátane používania násilných oproti nenásilným videozáznamom trestných činov. So zvyšujúcim sa násilím trestných činov na videozáznamoch sa ukázalo, že to vedie k zníženiu identifikačnej presnosti, ako aj vybavovania si informácií o udalosti, aj keď zistenia nie sú jednotné (Wells, Memon, Penrod, 2006). V jednej britskej štúdií B. Clifford a C. Hollin (1981) ukázali skupine participantov interakciu medzi mužom a ženou. Boli dve verzie filmu. Jedna násilná (muž pritlačil ženu o stenu a zobral jej kabelku) a druhá nenásilná (žena sa pýtala muža na smer cesty). B. Clifford a C. Hollin zistili, že tí, ktorým bola ukázaná násilná verzia filmu, boli signifikantne menej presní a menej úplní vo svojich spomienkach ako tí, ktorí si pozreli nenásilnú udalosť. Takéto zistenie sa zdá byť v protiklade k jednoduchým názorom, že serióznejšie trestné činy sa budú lepšie pamätať.

Vnímanie závažnosti udalosti sa bude líšiť v závislosti od toho, či ide o nezúčastneného prístojaceho/svedka alebo obeť. Snaha určiť, či obeť alebo nezúčastnení svedkovia poskytnú lepšie informácie, nie je však jednoduché. Napríklad obeť, ktorá je bližšie k udalosti, by si mohla všimnúť ďaleko viac detailov ako náhodný pozorovateľ na druhej strane ulice. Avšak obeť je rovnako náchylnejšia prežívať väčšie rozrušenie alebo stres než svedok (Ainsworth, 1998). Napríklad P. Tollestrup et al. (1994; in Behrman, Davey, 2001) tvrdili, že výsledky väčšiny laboratórnych štúdií patria hlavne svedkom, ktorých sa zločin netýka. Na základe ich analýzy skutočných trestných činov tvrdia, že obeť týchto činov a niektorí svedkovia majú odlišný osobnostný a emocionálny stupeň účasti na trestnom čine ako subjekty v laboratórnych experimentoch, a preto obeť trestných činov sú presnejšie vo svojich popisoch a rovnako sú aj náchylnejšie identifikovať podozrivého. P. Tollestrup et al. zistili, že obeť lúpežného prepadnutia identifikovali podozrivého častejšie (46,5 %), ako to urobili svedkovia lúpeže (33,3 %).

Napriek rozdielnym názorom, ktoré sa týkajú vplyvu stresu na pamäť svedka, vo všeobecnosti platí, že čím vyššiemu stupňu stresu je osoba vystavená, tým viac to má vplyv na zníženie správnych identifikácií a pamäť pre detaily, ktoré asociujú s trestným činom (Deffenbacher et al., 2004).

Prítomnosť zbrane počas trestného činu

Medzi stresové faktory, ktoré môžu vyvolať u svedka pocit ohrozenia, patrí aj prítomnosť zbrane počas trestného činu, a tým u neho spôsobiť zníženie jeho schopnosti následne popísať ako aj identifikovať páchateľa. Uvidenie zbrane môže vyvolať strach medzi svedkami a zapríčiniť, že zbraň odpúta pozornosť svedka od tváre páchateľa a sústredí sa na zbraň (Shaw, Skolnick, 2001; MacLin et al., in press). Aj keď účinky prítomnosti zbraní počas trestného činu nie sú jednoznačné, N. Steblayovej meta-analýza (1992; in Behrman, Davey, 2001) naznačila, že prítomnosť zbrane počas trestného činu následne znížila presnosť identifikácie, aj keď nie vo veľkej miere. Podľa J. Shawa, P. Skolnicka (2001) zníženie správnych identifikácií môže súvisieť aj s tým, že zbraň je vnímaná ako neobvyklá alebo nevhodná v určitých situáciách. Pretože zbraň nie je iba rozrušujúca, ale aj typicky neočakávaná a nezvyčajná, odpútanie pozornosti od tváre páchateľa a zameranie sa na zbraň môže súvisieť s neobvyklosťou tohto objektu; t. j. zbraň môže byť iba jeden z množstva neobvyklých objektov, ktoré môžu spôsobiť deficit pamäti.

Pohlavie a rasa svedka

Literatúra zaoberajúca sa svedeckou výpoveďou sa dlhodobo zaujíma o to, či existujú rozdiely medzi pohlavím vzhľadom na presnosť výpovede očitých svedkov. Pôvodne sa myslelo, že identifikácia mužských očitých svedkov bola spoľahlivejšia než ženských (Stern, 1903, 1904; in Shaw, Skolnick, 2001), ale niekoľko posledných pokusov zopakovať tieto zistenia nedokázalo rozdiely v presnosti očitých svedkov medzi mužmi a ženami (Yarmey, Jones, 1983; Cunningham, Bringman, 1986; Ringmann, Tyler, McAhren, 1989; in Shaw, Skolnick, 2001).

Výsledky iných štúdií zasa naznačili, že ženy môžu byť lepšími očitými svedkami za určitých okolností. A. Yarmey a J. Kent (1980; in Shaw, Skolnick, 2001) zistili, že ženy podali lepší výkon ako muži, keď mal byť identifikovaný ženský prístojaci, ale nie keď mal byť identifikovaný mužský útočník. Podobne R. Christiansen, K. Ochalek a J. Sweeney zistili (1984; in Shaw, Skolnick, 2001), že ženy boli presnejšie ako muži, keď mal byť identifikovaný ženský spoluvinník. P. Powers, J. Andriksová a E. Loftusová (1979) zistili, že ženy boli presnejšími očitými svedkami a boli odolnejšie voči zavádzajúcim sugesciám, čo sa týkalo detailov zameraných na ženy a muži boli zasa presnejšími očitými svedkami a menej náchylní na skreslené informácie ohľadom detailov, ktoré sa týkali mužov. Tieto výskumy naznačujú, že čo sa týka rozdielov medzi mužmi a ženami ohľadom spoľahlivosti očitého svedka, mohlo by to byť vysvetlené tým, že očití svedkovia sú lepší pri identifikácii členov svojho vlastného pohlavia než pri identifikácii členov opačného pohlavia (Malpass, Kravitz, 1969; Brigham, Maass, Snyder, Spaulding, 1982; Paltz, Hosch, 1988; in Shaw, Skolnick, 2001).

Príčiny pre preferovanie vlastnej rasy (ľudia sú vo všeobecnosti presnejší pri identifikácii vlastnej rasy) a vlastného pohlavia pri identifikácii nie sú jasné. J. Brigham a R. Malpass (1985; in Shaw, Skolnick, 2001) preskúmali motivačné a kognitívne vysvetlenia pre pre-

ferovanie vlastnej rasy a uzavreli, že ani rasové predsudky ani rozdiely v množstve kontaktov s vlastnou a odlišnou rasou neposkytujú dostatočné vysvetlenie. Odlišné vysvetlenie preferovania vlastnej rasy poskytujú J. Chance a A. Goldstein (1981; in Shaw, Skolnick, 2001), ktorí zistili, že ľudia často používajú sociálne závery pri popise tváří vlastnej rasy, ale viac sa spoliehajú na vonkajšie fyzické črty pri popise tváří inej rasy. Iné výskumy zasa naznačujú, že inštrukcie na vyvodzovanie záverov o zobrazovanej tvári vedú k lepšiemu znovuzpoznaniu než inštrukcie, ktoré sa spájajú so vzhľadovými atribútmi (Bower, Karlin, 1974; Winograd, 1981; in Shaw, Skolnick, 2001) Podobné rozdiely v orientácii môžu nastať aj pri zameriavaní sa na členov vlastného pohlavia verzus členov opačného pohlavia; očití svedkovia môžu mať sklony k deduktívnemu spracovaniu („Aký typ osoby to je?“), keď vidia osobu rovnakého pohlavia, a k povrchnému spracovaniu zameranému na vzhľad („Aká atraktívna je táto osoba?“), keď vidia osobu opačného pohlavia (Shaw, Skolnick, 2001).

Zamestnanie

U príslušníkov polície sa predpokladá, že budú lepší pri identifikáciách tváří a pri vybavovaní si detailov o udalosti. Hoci výskum vo všeobecnosti zistil, že policajti majú skúsenosti, ktoré nadobudli rokmi práce alebo prostredníctvom výcvikov, signifikantne sa ich schopnosť rekognície nezlepšuje. Vo všeobecnosti sú schopní poskytnúť detailnejší popis udalosti a páchatel'a viac ako laici bez zvýšenia v nesprávnych informáciách, ale sú aj náchylní označiť úplne nevinú udalosť ako možný trestný čin (Ainsworth, 1998; Tredoux et al., 2004). Empirické štúdie, ktoré sa pokúsili trénovať osoby, čo sa týka zapamätávania si tváří a udalostí, poukazujú na to, že presnosť vybaviť si detaily o udalosti môže byť zlepšená, ale je ťažké zlepšiť presnosť rekognície pre tváre (Tredoux et al., 2004).

Doba medzi trestným činom a identifikáciou

Časový interval medzi udalosťou a identifikáciou je dôležitý kvôli všeobecne známej skutočnosti, že zabúdanie stúpa časom. Rozsiahly počet laboratórnych štúdií naznačuje, že odklad je dôležitým faktorom pri zisťovaní presnosti identifikácie, a že množstvo správnych identifikácií klesá, keď časový interval medzi trestným činom a identifikačným postupom stúpa (Shepherd, Ellis, 1973; Egan, Pittner, Goldstein, 1977; Deffenbacher, Carr, Leu, 1981; Malpass, Devine, 1981a, 1981b; in Behrman, Davey, 2001). B. Behrman a S. Daveyová (2001) vo svojej analýze skutočných trestných činov zistili, že odklad identifikácie bol hlavným faktorom, ktorý ovplyvnil podiel správnych identifikácií podozrivého v rade fotografií. Výsledky naznačili, že podiel správnych identifikácií podozrivého klesol značne po 7 dňoch až o 40 %. Riziko, ktoré sa spája s dlhším časovým intervalom medzi vnímanou udalosťou a identifikáciou, môže byť aj prísun informácií po udalosti ako komentáre od iných svedkov alebo médiá, ktoré referujú o udalosti, čo môže ovplyvniť výsledok identifikácie (Jenkins, 1985; in MacLin et al., in press).

Nezvyčajné črty

Či ide o udalosť alebo o osobu, ak sa niečím vymyká z priemeru, je omnoho väčšia pravdepodobnosť, že v budúcnosti bude správne rozpoznateľná. Ak je páchatel' odlišný

nejakým spôsobom, môže to v budúcnosti uľahčiť rekogníciu, pretože prítomnosť nezvyčajných čŕt robí tvár ľahšie zapamätateľnou (Tredoux et al., 2004). Rovnako tváre, ktoré sú veľmi atraktívne alebo neatraktívne, sú ľahšie rozpoznateľné ako tváre, ktoré sú priemerne atraktívne (napr. Fleishman et al. 1976; in Wells, Olson, 2003).

Reakčný čas

Aj keď výskumníci opakovane zdôrazňujú, že správne identifikácie sú rýchlejšie než nesprávne, je ťažké predstaviť si, akoby takáto znalosť mala byť použitá v reálnom živote počas identifikácie. Predstavme si situáciu, kedy svedok vybral podozrivého z rady fotografií alebo osôb in natura, povedzme v priebehu 20 sekúnd. Čo by mal vyšetrovateľ robiť s týmto 20 sekundovým údajom? Mal by predpokladať, že 20 sekúnd je dostatočne rýchlo, a preto rozhodnutie očitého svedka je správne, alebo by mal predpokladať, že 20 sekundový údaj je pomalý, a preto poukazuje na chybu? Výskum až doteraz ponúka malú explicitnú radu. Situácia je omnoho ľahšia, ak vyšetrovateľ má viacerých svedkov. V takom prípade by mal prikladať väčšiu váhu rozhodnutiam rýchlych svedkov pred pomalými, ak identifikácie očitých svedkov navzájom nesúhlasia, ale výskum poskytuje relatívne malé poučenie o tom, ako zaobchádzať s identifikáciami jednotlivých svedkov (Dunning, Perretta, 2002). Existuje iba málo štúdií, ktoré skúmali reakčný čas očitých svedkov počas identifikácie. Jedna z prvých výskumných štúdií bola S. Smithova et al. (2000; in Dunning, Perretta, 2002), ktorá rozdelila očitých svedkov na tých, ktorí urobili svoje identifikácie v rámci 15 sekúnd, a tých, ktorí potrebovali 16 až 30 sekúnd, a tých, ktorým to trvalo dlhšie. Zistili, že očití svedkovia, ktorí urobili pozitívne identifikácie v rámci 15 sekúnd, boli skoro na 70 % presní, ale tí, ktorým to trvalo viac ako 30 sekúnd, boli presní iba na 18 %. Ďalšia štúdia, ktorá sa zaoberala touto problematikou, je D. Dunningova a S. Perrettova (2002). D. Dunning a S. Perretta zistili, že tí, ktorí urobili rozhodnutie za menej ako 10-12 sekúnd, boli takmer na 90 % správni pri svojej identifikácii, kým tí, ktorým to trvalo dlhšie než 10-12 sekúnd, boli správni pri identifikácii asi na 50 %. 10-12 sekundové pravidlo bolo vyvinuté post hoc, aby vytvorilo najlepšie odlišenie správnych svedkov od nesprávnych. K zaujímavým zisteniam dospeli D. Dunning a L. Sternová (1994), čo sa týka presnosti identifikácií očitých svedkov. Zistili, že správna rekognícia bola vo všeobecnosti vykonaná rýchlo a bez nejakého dlhého premýšľania. Podľa zistení autorov svedkovia, ktorí použili vysoký stupeň kognitívneho úsilia a najmä použili proces eliminácie pri identifikáciách (napr. "Porovnával som navzájom jednotlivé fotografie, aby som zúžil výber"), boli náchylnejší k nesprávnym identifikáciám ako tí, ktorí len oznámili, že jednoducho rýchlo rozpoznali osobu, ale nevedeli vysvetliť prečo (napr. "Okamžite som ho spoznal/a, ale neviem vysvetliť, že prečo").

Novšie výskumy, ale ukazujú, že pravidlo 10-12 sekúnd nie je stabilné medzi rôznymi podmienkami rekognícií a svedectiev. N. Weber et al. (2004 in Wells, Memon, Penrod, 2006) ukázali, že maximálne rozlišujúci čas leží medzi 5 a 29 sekundami v rôznych podmienkach. Naviac svedkovia, ktorí odpovedali rýchlejšie ako v optimálnom čase, nevykazovali vysokú pravdepodobnosť presnosti; boli skôr v pásme medzi 40 % až 60 % oproti 90 % v štúdiu D. Dunninga a S. Perretta (2002; in Wells, Memon, Penrod, 2006). Aj keď sa pravidlo 10-12 sekúnd nezdá byť stabilné, zaujímavou skutočnosťou ostáva, že presné identifikácie sú uskutočnené rýchlejšie ako nepresné.

Počet členov rekognície

Veľkosť rekognície objektov podľa fotografií alebo osôb in natura je odlišná v závislosti od času ako aj krajiny. Limitovaný výskum, ktorý je k dispozícii, naznačuje, že veľkosť rekognície až do 20 fotografií neznižuje pravdepodobnosť správnej identifikácie. Na druhej strane, ak je rad fotografií väčší a všetci figuranti sa zhodujú s popisom páchatel'a, je menej pravdepodobné, že bude vybraný nevinný stotožňovaný objekt poznávajúcou osobou, ktorá si len tipuje. Výskumné štúdie v USA so 6 osobami v rade fotografií a s 9, 10 vo Veľkej Británii naznačujú, že približne 20 % poznávajúcich osôb, ktorým je ukázaný rad fotografií, identifikuje niektorého z figurantov. Tento dôkaz podporuje, že poznávajúce osoby pri rekognícii identifikujú nevinných ľudí, ale rovnako navrhuje, že samotná veľkosť, či už rekognície objektov podľa fotografií alebo osôb in natura nemení na tendencii si vybrať. Celkovo, väčšie rady fotografií alebo osôb in natura by mali byť lepšie a odporúča sa ich používanie až do 12 osôb. Je však rozvážne si počkať na ďalší výskum skôr než zvýšime ich veľkosť za tento stupeň (Turtle, Lindsay, Wells, 2003). V Čechách a na Slovensku je nutné, aby stotožňovaný objekt bol predvádzaný v skupine najmenej troch ďalších príbratých objektov (podrobnejšie viď. § 104b odst. 3 tr. rádu). Rovnako v prípade rekognície objektov podľa fotografií musí byť fotografia stotožňovanej osoby predvádzaná v skupine najmenej troch ďalších fotografií (podrobnejšie viď. § 104b odst. 4 tr. rádu). Horná hranica nie je presne stanovená, ale dospelým osobám sa odporúča predvádzať 6 až 8 osôb a deťom ako aj osobám vo vyššom veku maximálne 5 osôb v skupine (Musil, Konrád, Suchánek, 2004).

Výber figurantov

E. Luusová a G. Wells (1991) navrhujú, že výber figurantov by mal vychádzať zo svedkovho popisu páchatel'a skôr než na základe podobnosti medzi figurantom a poznávanou osobou. Tento návrh je však otázný, pretože popis svedka je často neúplný a vágny, čo môže spôsobiť, že poznávaná osoba bude vyčnievať z radu fotografií alebo osôb in natura, aj keď sa figuranti vo všeobecnosti zhodujú s verbálnym popisom páchatel'a. Napriek tejto kritike E. Luusová a G. Wells (1991) aj naďalej trvajú na metóde "zhoda s popisom" a upozorňujú na chyby, ktoré môžu nastať v prípade použitia metódy vychádzajúcej z podobnosti medzi stotožňovanou osobou a figurantmi (ako napr. veľká podobnosť medzi poznávanou osobou a figurantmi). Zrejme ani minimálny ani maximálny stupeň podobnosti nevytvára spravodlivé rekognície. A preto podobnosť aj verbálny popis majú svoje chyby, ale použitie oboch dohromady pri vytváraní rekognície by mohlo zmenšiť niektoré nevýhody, ktoré každá metóda má zvlášť (Wogalter, Malpass, McQuiston, 2004).

"Double blind" (dvojito-slepá) metóda

Výskum názorne dokázal, že ak ľudia vedú experimenty v akomkoľvek kontexte, poznajú želané alebo správne výsledky, často neúmyselne naznačujú subjektom experimentu alebo nesprávne interpretujú výsledky experimentu na základe želaných znalostí alebo správnych výsledkov. Z tohto dôvodu je neodmysliteľnou súčasťou medicínskych a vedeckých výskumov, že osoba, ktorá vedie experiment, musí byť "blind" (slepá) voči takýmto správnym a želaným výsledkom. Napríklad v štúdiách, kde sa skúma účinnosť liekov, žiaden z výskumníkov, ktorí podávajú lieky subjektom, nesmie vedieť, či

ide o skutočný liek alebo placebo, pretože očakávania výskumníkov môžu ovplyvniť, ako subjekt zareaguje na látku, ktorá mu bola podaná, aj ako si výskumník vysvetlí reakciu subjektu. Rovnako to platí aj pri rekognícii. Bežne v praxi rekogníciu administruje ten vyšetrovateľ, ktorý je do prípadu zainteresovaný a vie, ktorá osoba v rade fotografií alebo osôb in natura je poznávaná. Táto osoba skontaktuje poznávajúcu osobu, vysvetlí jej, o čom rekognícia je a ako bude prebiehať, inštruuje ju, odpovedá na jej prípadné otázky, nahráva celý proces atď. Takáto interakcia medzi administrátorom rekognície a poznávajúcou osobou je vysoko interpersonálny proces. Výskumy ukazujú, aký intenzívny takýto interpersonálny proces môže byť, najmä ak blízka fyzická vzdialenosť medzi interagujúcimi dovoľuje verbálnu komunikáciu, očný kontakt, viditeľné sú výrazy v tvári atď. (Harris, Rosenthal, 1985; in Wells et al., 1998). Tento problém sa dá ľahko vyriešiť nahradením administrátora inou osobou, ktorá nie je s prípadom oboznámená, a ktorá nevie, ktorá osoba je poznávaná, a preto nemôže poznávajúcej osobe či už verbálne alebo neverbálne naznačiť, na ktorom mieste sa poznávaná osoba v rade fotografií alebo osôb in natura nachádza (Wells, Olson, 2003).

Záver

Očití svedkovia bývajú často rozhodujúci pri riešení trestných činov a niekedy ich výpoveď je jediným dôkazom, ktorý je k dispozícii na zistenie identity páchatela. Výskumníci, ktorí sa zaoberajú problematikou výpovede očitých svedkov, si všimli, že podiel nesprávnych identifikácií môže byť prekvapujúco vysoký, a že očití svedkovia sú si často istí správnosťou svojej identifikácie aj v prípade, ak označia nesprávnu osobu v rade fotografií alebo osôb in natura (Wells, Olson, 2003). Napriek týmto zisteniam sa v USA až v roku 1990 orgány činné v trestnom konaní a súdy začali bližšie zaujímať o výskum, ktorý sa zaoberal otázkami týkajúcich sa očitých svedkov. Táto zmena v postojoch ohľadom psychologickéj literatúry o identifikáciu očitých svedkov pochádza hlavne z rozvoja forenzných DNA testov. Zo 100 ľudí, ktorí boli nespravodlivo odsúdení ešte pred používaním analýzy DNA, viac ako 75 % z nich boli hlavne obeťami nesprávnej identifikácie očitého svedka. "Hlavne" znamená, že samozrejme vo väčšine týchto prípadov boli prítomné aj iné dôkazy (napr. nedostatočné alibi), ale mnohé z nich by neboli nikdy zhromaždené, ak by svedok v prvom rade neidentifikoval podozrivého (Turtle, Lindsay, Wells, 2003).

Napriek tomu, že identifikácia zastáva veľmi významné miesto pri objasňovaní niektorých trestných činov, na rozdiel od zahraničia, kde sa otázkam týkajúcich sa presnosti identifikácie venujú už vyše 30 rokov, v Českej republike ako aj na Slovensku sa tejto problematike výskumníci v oblasti psychológie venujú iba okrajovo.

Literatúra

Ainsworth, P. B. (1998). *Psychology, Law and Eyewitness Testimony*. New York: John Wiley & Sons, Inc.

Behrman, B. W., & Davey, S. L. (2001). Eyewitness identification in actual criminal cases: An archival analysis. *Law and Human Behavior*, 25, 475-491.

Clifford, B. R., & Hollin, C. R. (1981). Effects of the type of incident and the number of perpetrators on eyewitness memory. *Journal of Applied Psychology*, 66, 364- 370.

Deffenbacher, K.A., et al. (2004). A meta-analytic Review of the effects of high stress on eyewitness memory. *Law and Human Behavior*, 28, 687-706.

- Dunning, D. & Stern, L. B. (1994). Distinguishing accurate from inaccurate eyewitness identifications via inquiries about decision processes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67, 818-835.
- Dunning, D., & Perretta, S. (2002). Automaticity and eyewitness accuracy: A 10- to 12-second rule for distinguishing accurate from inaccurate positive identifications. *Journal of Applied Psychology*, 87, 951-962.
- Fryšták, M. (2004). Některé aspekty rekognice v praxi přípravného řízení a povinnost účasti obviněného jako poznávané osoby na ní. *Kriminalistika*, 4. Dostupné též na WWW: http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/kriminalistika/2004/0404/frystak1_info.html.
- Luus, C. A. E. & Wells, G. L. (1991). Eyewitness identification and the selection of distracters for lineups. *Law and Human Behavior*, 15, 43-57.
- MacLin, M. K., Zimmerman, L., Meissner, C. A., MacLin, O. H., Tredoux, C., & Malpass, R. S. (in press). The science of collecting eyewitness evidence: A collaborative effort between researchers and law enforcement. *Police, Practice and Research: An International Journal*.
- Musil, J., Konrád, Z., Suchánek, J. (2004). *Kriminalistika*. Praha: Nakladatelství C.H. Beck.
- Národná rada Slovenskej republiky. *Zákon 301/2005 Z.z. z 24. mája 2005. Trestný poriadok*. [online]. Dostupné z WWW: <http://www.vyvlastnenie.sk/predpisy/trestny-poriadok/>
- Národní shromáždění Československé socialistické republiky. *Zákon č. 141/1961 Sb. ve znění z. č. 79/2006 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)*. [online]. Dostupné na WWW: <http://zakony.ic.cz/trestni-rad/tr2.html>
- Němec, M. (2004). *Kriminalistická taktika pro policisty* (1. vydání). Praha: EUROUNION.
- Protivinský, M. (2005). Rekognice po velké novele trestního řádu. *Kriminalistika*, 2. Dostupné na WWW: <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/kriminalistika/2005/02/protivinsky.html>
- Powers, P. A., Andriks, J. L., & Loftus, E. F. (1979). The eyewitness accounts of females and males. *Journal of Applied Psychology*, 64, 339-347.
- Shaw, J. I. & Skolnick, P. (2001). Sex Differences, Weapon focus, and eyewitness reliability. *The Journal of Social Psychology*, 4, 413-420.
- Straus, J. et al. (2005). *Kriminalistická taktika*. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o.
- Tredoux, C. G., Meissner, C. A., Malpass, R. S., & Zimmerman, L. A. (2004). Eyewitness Identification. In C. D. Spielberg, (Ed), *Encyclopedia of Applied Psychology*, 1, 875-887. New York: Elsevier Academic Press.
- Turtle, J., Lindsay, R. C. L., & Wells, G. L. (2003). Best practice recommendations for eyewitness evidence procedures: New ideas for the oldest way to solve a case. *The Canadian Journal of Police and Security Services*, 1, 5-18.
- Wells, G. L., Small, M., Penrod, S. J., Malpass, R. S., Fulero, S. M., & Brimacombe, C. A. E. (1998). Eyewitness identification procedures: Recommendations for lineups and photospreads. *Law and Human Behavior*, 22, 603-647.
- Wells, G. L. & Olson, E. (2003). Eyewitness identification. *Annual Review of Psychology*, 54, 277-295.
- Wells, G. L., Memon, A., & Penrod, S. (2006). Eyewitness evidence: Improving its probative value. *Psychological Science in the Public Interest*, 7, 45-75.
- Wogalter, M. S., Malpass, R. S., & McQuiston, D. E. (2004). A national survey of US police on preparation and conduct of identification lineups. *Psychology, Crime and Law*, 10 (1), 69-82.

O autorke: Mgr. Monika Molnárová v rokoch 1997 až 2003 študovala na katedre psychológie na Univerzite Komenského v Bratislave. V roku 2003 nastúpila ako doktorandka na katedru psychológie na Karlovu Univerzitu v Prahe. Špecializuje sa na kriminalistickú psychológiu so zameraním na problematiku identifikácie.

Kontaktné údaje:

email: arzte@hosting4u.cz

adresa: Kpt. Nálepku 35, 934 05 Levice, Slovensko.

Molnárová, M. (2008). Kriminalistická rekognícia. *E-psychologie* [online]. 2(3), 41–53 [cit. vložít datum citování]. Dostupný z WWW: <<http://e-psycholog.eu/pdf/molnarova.pdf>>. ISSN 1802-8853.